

Jurginis Juozas 1971, *Legendos apie lietuvių kilmę*, Vilnius: Vaga.

Palmaitis Letas 2011, „Ziemie pruskie“ w toposach, *Masovia 14* (Giżycko: Archiwum Mazurskie) (spausdinama).

Raila Eligijus 1997, Palemono legenda: istoriografinės teksto ištakos, *Lietuvos istorijos studijos* 4, 130–134.

Ročka Marcelinas 1988, *Mykolas Lietuvis*, Vilnius: Mokslas.

Suchocki Jerzy 1987, Geneza litewskiej legendy etnogenetycznej: aspekty polityczne i narodowe, *Zapiski Historyczne* 52(1), 27–67.

Mykolas L. PALMAITIS

Donelaičio g. 70–7

LT-44248 Kaunas

Lithuania

[letasp@gmail.com]

Aina Mārīte Urdze, **Ideophone in Europa. Die Grammatik der lettischen Geräuschverben**, Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 2010 (= *Diversitas Linguarum* 27).

Baltų kalbų tyrėjus pasiekė maloni žinia iš Vokietijos. Praėjusiais metais pasirodė solidžios apimties Ainos M. Urdzės monografija, skirta latvių kalbos veiksmožio fonosemantikai. Darbo objektas – garso veiksmožių grupė, tiksliau, vienas fonosemantiniu požiūriu išskirtas pogrupis, kurį autorė vadina vokišku terminu *Geräuschverben*. Tiek lietuvių, tiek latvių skaitytojams kol kas tai sunkiai išverčiamas terminas, – matyt, garso veiksmožių tyrimams iki šiol nesame skyrę deramo dėmesio. Iš tikrųjų latvių kalbotyroje minėtojo tipo veiksmožžius atskirais aspektais tyrė tik keli autoriai.

Savo darbo tikslą autorė formuluoja taip: pateikti išsamų tiriamųjų veiksmožžių aprašą, užpildyti empirinių studijų spragą, kad ši savita grupė rastų savo vietą latvių kalbos veiksmožžių sistemoje. Pasirinktąją grupę autorė apibrėžia tiek semantiškai (keliamas ar kylantis gar-

sas), tiek fonetiškai (trijų tipų konsonantinė seka: po skiemens centro eina *k+st/šk*, *p+ st/šk* arba nesprogtamasis *+st/šk*, pvz.: *kunkstēt*, *krikskēt*, *ciepstēt*, *skrapškēt*, *klimstēt*, *kremškēt*). Santrumpa CLF (*charakteristische Lautfolge*) žymi tiriamosios grupės fonetinę charakteristiką. Darbui naudota žodynų ir kitų šaltinių (tiek originalių, tiek verstinių kūrinių) medžiaga.

Fonologijos skyriuje autorė išsamiai aprašo pasirinktosios grupės šaknies struktūrą latvių kalbos fonologinės sistemos kontekste. Kai kas, recenzentės nuomone, aprašinėjama gal kiek per plačiai, tačiau knyga, matyt, skirta platesniam ratui, o ne tik tiems, kuriems latvių kalba yra gimtoji ir kurie yra studijavę jos fonologiją jau pirmame kurse. Kita vertus, toks nuoseklus priėjimas prie savo darbo medžiagos yra reikalingas, jame gausu nuorodų ir kritiško vertinimo tyrimų, kurie vienaip ar kitaip susiję su šia tema. Taigi jos pasirinktąją garso veiksmožžių grupę būtų galima išreikšti kelių tipų šaknies formule: vieno (C), dviejų (CC) arba trijų priebalsių (CCC) inicialė, balsis/diftongas ir finalė (C). Išsamiai aprašomi visi galimi derinimo variantai,

kirčiavimo ypatumai, pateikiama statistika, teiginiai iliustruojami lentelėmis.

Morfonologijos dalyje autorė išsamiai atskleidžia šaknies konsonantizmo ir priesaginio formanto *st/šk* fonosemantinių ir derivacinių funkcijų susipynimą. Pradedama nuo sinchroninio požiūrio ir tyrimų bei gramatikų šia tema įvertinimo. Čia aptariama formantų *-ēt* (p. 143 nurodyta, kad autorės sudarytame sąvade su šiuo formantu yra apie 2/3 tiriamųjų veiksmažodžių) ir *-ināt* (1/3) derivacinio statuso apibrėžimo problema. Autorės kritiškas požiūris į dabartinių latvių kalbos gramatikų klasifikaciją recenzentei atrodo pagrįstas. Kartu su tematinio balsio statusu turi būti išnagrinėtas ir sufikso plėtiklių *sk*, *šk*, *st* (kai kurių latvių tyrinėtojų vadinamų interfiksais), vaidmuo. Šiuo klausimu ji linksta prie Metuzalės-Kangerės nuostatos, kuri paremta diachroniniu tyrimu ir lyginimu su lietuvių kalba, suteikti šiems plėtikliams morfologinį statusą (*Geräuschverb-Suffix*). Kiek kitoks, tačiau taip pat nelengvai apibrėžiamas yra sufikso *-ināt* vaidmuo šio tipo veiksmažodžiuose – Kangerė siūlo skirti visų *-ināt* tipo veiksmažodžių segmentus *-in-* ir *-āt*. Garso veiksmažodžiai daugeliu atveju neturi kauzatyvinės reikšmės, būdingos kitiems *-ināt* tipo veiksmažodžiams, tokie kai kurių autorių laikomi išmintimis konjugacijos sistemoje. Urdžė plačiai aptaria susidariusią morfologinės-derivacinės klasifikacijos problemą, tačiau susidaro įspūdis, kad kiek per ilgai vedžioja sinchronijos labirintais, kol pagaliau (3.2) bando surasti „sysisiekiančius indus“ (apskritai, jos pateikimo stiliui būdingas detektyvo

elementas – iškėlusi pagrindines kitų autorių nuostatas, vis žada kitame skyriuje pasakyti savo žodį). Tačiau ji nuosekliai narsto pasirinktojo tipo derivacines ypatybes: santykius su pirminiais veiksmažodžiais, garsažodžiais ir ištiktukais, remdamasi platesniu panašaus tipo opozicijų kontekstu, matydama iš bendros panašių darinių perspektyvos. Ji atskleidžia, kad pasirinktoji veiksmažodžių grupė ne tik fonosemantikos, bet ir morfologiniu požiūriu yra gana vieninga. Čia morfonologijos dėsniai ir sufiksacija veikia išvien: autorė įrodo, kad priesaginių formantų plėtikliai pasirenkami ne atsitiktinai, o priklausomai nuo šaknies sandaros. Tame pat skyriuje autorė atskleidžia vadinamųjų nepalatalizuotų formantų *-st-*, *-sk-* ir palatalizuoto *-šk-* ir šaknies konsonantizmo tarpusavio priklausomybę. Remdamasi H. Ch. Luschützky'o ir T. Stolzo kriterijais, ji nustato savo tiriamosios grupės afiksų vertę. Svarbus šioje dalyje, nors ir ne visai tolygiai išplėtotas, lyginimas su lietuvių kalba; ypač akivaizdus pastebėtas daug gausesnis lietuvių kalbos afiksacijos variantų gausumas. Tiesa, šiame skyriuje būtų pravertę dar tvirčiau pasiremti lietuvių darbais (nors J. Lubienės straipsniai literatūros sąrašė figūruoja, bet bandant sistemingai pažvelgti į lietuvių ir latvių garso veiksmažodžių darybinius ryšius, atidesnis žvilgsnis į jos tyrimus, ypač disertaciją, galėjo suteikti šiuo klausimu naujų akcentų). Taip pat būtų įdomu sužinoti autorės nuomonę apie *-ēti*, *-a* tipo veiksmažodžių (tarp jų ir garso) darybinį ir etimologinį interpretavimą E. Jakulio darbe (Lietuvių kalbos *tekėti*, *teka* tipo veiksmažodžiai, *Baltistica* 38(1–2)),

deja, autorė juo nesinaudojo. Tačiau jos pastebėjimas vertas lyginamosios gramatikos tyrinėtojų ir dėstytojų dėmesio: neabejotina, kad lietuvių kalboje neturime tokios kiek vieningesnės veiksmožodžių grupės, kurią ne tik turiniu, bet ir formaliąja raiška galėtume lyginti su latvių kalbos tiriamojo tipo garso veiksmožodžiais.

Morfologijos dalis pradedama nuo fleksijos, tačiau autorė pripažįsta, kad tiriamoji grupė išskirtinėmis paradigminėmis ypatybėmis nepasižymi, todėl šis poskyris yra daugiau formalus susiejimas su visa veiksmožodžio asmenavimo sistema (ypač turint omenyje, kad daugelis šių veiksmožodžių yra beasmenės vartosenos). Pristačiusi gramatines kategorijas ir jų formas, autorė primena, kad jos įmanomos tik formaliuoju požiūriu, tačiau iš tikrųjų jų tiek pasyviųjų formų, tiek nuosakų formų vartoseną riboja, mažai išreiškia asmens kategorija. Analizuojamą veiksmožodinę derivaciją sieja su gramatinėmis tranzityvumo kategorijomis bei kauzatyvine reikšme, tačiau ne visi *-ināt* tipo veiksmožodžiai gali būti laikomi vediniais iš tos pačios šaknies *-ēt* tipo. Šią gramatikose pasakytą mintį autorė patvirtina, tačiau randa tik 15 veiksmožodžių su *-ināt*, kurie neturi atitikmens su *-ēt*. Ji primena, kad nemaža dalis *-ināt* darinių neturi kauzatyvinės reikšmės ir opozicijoje su *-ēt* veiksmožodžiais gali būti laikomi fragmentuoto iteratyvinio veiksmo/garso reiškėjais (*karkšķēt* ‚krächzen‘ – *karkšķināt* (mehrmals) ‚krächzen‘). Kauzatyvinė ir tranzityvinė šios priesagos funkcija dažnai (bet nebūtinai visada) reiškiasi kartu. Prefiksaciją autorė traktuoja kaip būdingą per-

fektyvumo, rečiau – reikšmės modifikacijos priemonę. Vaisingas atrodo jos bandymas ieškoti afiksų (priesagos, priešdėlio ir sangrąžos) koreliacijos, įtikinama struktūros ir darybos afiksų semantikos ryšio analizė, paremta statistika. Atskirą grupę sudaro vardažodiniai dariniai, dalis jų, ypač galūnių vediniai, lietuviams neįprasti: pvz.: *krakšķis* ir pan. Formalusis ir darybinis garso veiksmožodžių ryšys su ištiktukais yra painus, čia autorė primena kelias skirtingas gramatikų autorių ir kitų tyrėjų pozicijas. Atrodo, autorei artimesnė Metuzalės–Kangerės pozicija, kurią ji paremia 65 poromis, laikydama ištiktukus atitinkamos struktūros veiksmožodžių „netaisyklingais“ vediniais.

Semantikos skyriuje, remdamasi anksčiau bendriausių darybinių modelių išskyrimu, Urdzė gilinasi į tiriamosios grupės veiksmožodžių leksines reikšmes. Čia svarbus metodologinis aspektas, nes semantikos analizė pirmiausia grindžiama konkrečiais vartosenos pavyzdžiais. Autorė naudoja žodynais ir tekstais, remiasi kitų autorių tyrimais, nes būtent šio tipo veiksmožodžių semantika yra sulaukusi, be jau minėtosios Metuzalės–Kangerės, kelių latvių tyrėjų (pvz., I. Freimanės, S. Muranės) dėmesio. Semantika nagrinėjama keliais aspektais: subjekto semantika, garso ypatybės, objektas ir veiksmo pobūdis. Čia, recenzentės manymu, kyla keletas problemų – kiek galima pasikliauti žodynų definicijomis, kiek galima įsivaizduoti neišnaudotų, pavyzdžiais neparemtų vartosenos galimybių (tai rodo autorinės kūrybos pavyzdžiai, neįtraukti į žodynus). Remdamasi šaltinių duomenimis autorė apžvelgia polisemijos galimybes, tarpusa-

vio sinonimiją, lygina su kitos struktūros garso veiksmažodžiais, duomenis pateikia lentelėse, skirstydama pagal veiksmą (mušti, laužti, kalbėti ir pan.), objektą (gyvuliai, paukščiai, metalas, stiklas ir pan.), objekto ypatybes. Šio skyriaus išvadoje autorė pripažįsta, kad atliko tik pačią bendriausią analizę, kad ji mato daug kitų semantinių niuansų (pvz. žmogaus keliamo garso pejoratyvinės funkcijos raišką), kad gyvūnų keliamų garsų pogrupis vertas atskiro tyrimo ir pan. Tačiau taip plačiai aprėpus nemažą medžiagą, nėra būtinybės skverbtis į dar gilesnius semantikos brūzgynus – svarbu nepamesti pagrindinių gairių, kadangi autorei šiuo atveju rūpi visų lygmenų visuma ir jų koreliacija.

Sintaksiniamis pastebėjimams skirtas labai kuklus skyrelis, be kurio darbas galėjo ir apsieiti. Autorė pripažįsta, kad neturint didesnio tekstų kiekio čia nieko daug nepasakysi.

Paskutinis tiriamosios dalies skyrius skirtas arealiniam aspektui. Ši dalis recenzentei pasirodė visai fragmentiška: panašu, kad autorė svyruoja tarp sinchronijos ir diachronijos, jai nelabai pažįstama lietuviška medžiaga, o estų kalbos „prikabinimas“ nieko neduoda – nei į gretinamuosius, nei į tipologinius lygmenis toliau nesileidžiama ir to visiškai nereikia. Ankstesniuose skyriuose atlikto kruopštaus, nuoseklaus, gausia medžiaga paremto tyrimo visiškai pakanka, kad ne tik latvių, bet ir lietuvių kalbos tolimesnėms studijoms vertusi įdomi perspektyva. Lietuviui vien peržvelgus į autorės sudarytą tiriamojo tipo veiksmažodžių ir jų vedinių sąvadą, aišku, kad garso veiksmažodžių grupėje turime tiek etimologiškai, tiek

struktūriškai skirtingą leksikos sluoksnį.

Išvadiniame skyriuje A. M. Urdzė teigia pagrindusi išsikeltąją hipotezę, kad garso veiksmažodžiai ir formaliuoju, ir semantiniu požiūriu yra vieninga, nuo kitų veiksmažodžių besiskirianti grupė. Ir su tuo reikia sutikti. Be to, ji pamini ir paliestus, bet neatsakytus klausimus, pavyzdžiui, apie gilesnį garsų simbolikos tyrimą, galimą naujadarų kūrimą ir kt.

Aina M. Urdzė atliko didelį ir nelenovą darbą. Atliko jį kruopščiai, su reikiamu išmanymu, – tam prireikė ne tik įvairių lygmenų žinių, įsigilinimo į medžiagą, išsamių studijų, bet ir gero kalbos jausmo. Knyga tikrai atliks savo paskirtį: teiks naujų minčių tiek gramatikų, tiek vadovėlių autoriams, lyginamosios baltų kalbotyros specialistams. O autorei norisi palinkėti, kad užmojai, kuriuos ji parodė šiuo darbu, nemažėtų ir sulauktume dar ne vieno tokios krypties tyrimo.

Pabaigai žiupsnelis emocijų. Du dalykai privertė recenzentę nusistebėti: kaip galima šiuos veiksmažodžius išversti į kitas kalbas ir kaip mes, lietuviai ir latviai, vis dėlto „nevienodai girdime“. Įsiklausius į brolių kalbą, aiškėja, kad skirtingai nusakome uodo zyzimą, bitės dūzgimą, lapų šnarėjimą, miško ošimą, batų šlepsėjimą ir nesuderinto smuiko gergždimą.

Dalia KISELIŪNAITĖ

Klaipėdos universitetas

*Baltų kalbotyros ir etnologijos katedra
Herkaus Manto g. 84*

Klaipėda

Lithuania

[dalyte58@hotmail.com]